

eerste deel van het boek soms ontsierd door anachronistische en wel erg joviale spreektaal als 'radiostilte' in 1668 (15), Leiden 'was niet zo snugger' (28), Vossius verloor twee kinderen en 'Vondel kon weer twee gedichten schrijven' (47), 'jonge honden die een buitengewone motivatie en aanleg vertoonden.' (99) Een wat meer familiale toon in het dankwoord (415-417) moet kunnen, maar een collega aanspreken met 'ouwe reus' en bibliothecarissen bedanken 'omdat ze vele honderden kilo's papier versjouwd hebben' gaat wel wat ver.

Die aldus verwoorde dank is echter zeker terecht, want er zijn voor deze studie ontzettend veel boeken geraadpleegd. Daarvan getuigt de uitgebreide bronnenopgave. (393-414) Die geeft de vindplaatsen van ongepubliceerd materiaal, gebruikte primaire en secundaire literatuur en een lijst van niet minder dan 412 gedrukte disputaties uit de besproken periode met naam van de responderende student, korte titel, datum dispuut, presiderende hoogleraar en waar mogelijk de huidige vindplaats van het drukwerkje. De literatuuropgave bevat veel onbekende oude publicaties van docenten die aan het Athenaeum verbonden waren, maar ook de meest recente literatuur, hoewel daar wel enkele opvallende lacunes aan te wijzen zijn, zoals de grote studie over Isaac Vossius (toch 19 keer in het register genoemd) die Blok in 1999 publiceerde.

De noten achterin, per hoofdstuk genummerd, zijn kort en duidelijk, en bevatten geen onnodige ballast. Naar publicaties wordt verwezen met auteursnaam en korte titel. Een enkele keer wordt alleen de korte titel gegeven die dan niet direct als zodanig is terug te vinden in de bibliografie. Het register begint met de volgende verheugende mededeling: 'Van personages en auteurs vóór 1800 zijn niet alleen de vermeldingen in de lopende tekst opgenomen, maar ook die in de eindnoten en bibliografie; van latere auteurs alleen de vermeldingen in de tekst.' In veel tegenwoordig verschijnende publicaties geven de registers helaas alleen maar wat de auteurs zelf belangrijk vinden om daarin op te nemen zonder volledig te zijn. De werkwijze van Van Miert acht ik de enig juiste!

Wie zich net als deze auteur wat uitvoeriger heeft beziggehouden met de begingehiedenis van het Athenaeum Illustre, weet hoe moeilijk het is om uit de verspreide veelheid van zeer diverse bronnen zich een duidelijk beeld te vormen van de concrete gang van zaken in en rond dat unieke onderwijsinstituut. Voor de verdere studie van dit onderwerp is het boek van Van Miert een kostbare wegwijzer en hulp. Als dit boek niet wordt genoemd in later te verschijnen studies over het Athenaeum Illustre van Amsterdam, zal dat als een zeer ernstige lacune dienen te worden aangemerkt.

C. S. M. Rademaker

P. van Beek, *De eerste studente. Anna Maria van Schurman (1636)* (Utrecht: Matrijs, 2004, 272 blz., € 19,95, ISBN 90 5345 261 3).

Bij de oprichting van de Utrechtse universiteit in 1636 schaarde zich onder alle mannelijke lofsprekers één vrouw, Anna Maria van Schurman. Deze in Utrecht geboren vrouwelijke geleerde opereerde niet alleen bij deze gelegenheid als buitenbeentje. Met haar belezenheid, kennis van tenminste veertien talen en uitzonderlijke artistieke vaardigheden

was Van Schurman in Europa in de vroegmoderne tijd een van de weinige vrouwen die zich in het discours van geleerden kon mengen, en dat ook bij herhaling deed.

Van Schurmans mogelijkheden en kennis werden verder vergroot toen ze na de oprichting van de Utrechtse universiteit zelf colleges mocht gaan bezoeken. Zoals P. van Beek in *De eerste studente. Anna Maria van Schurman (1636)* laat zien, nam Van Schurman daarmee in Europa een unieke positie in. Voor zover nu bekend — Van Beek sluit niet uit dat er ergens nog eens een archief wordt geopend waaruit iets anders zal blijken — was Van Schurman de eerste vrouw die een universitaire studie kon volgen, en die zelfs kon afsluiten met een *Dissertatio*, in 1638 in Parijs verschenen en in 1641 in Leiden, bij Elsevier, met licht gewijzigde titel en inhoud herdrukt.

In de Europese Republiek der Letteren baarde Van Schurman opzien met dit werk, dat in omvang en betekenis niet gelijk gesteld kan worden aan een moderne dissertatie, maar een proeve van bekwaamheid was die nog niet eerder door een vrouw met goed gevolg was afgelegd. De impact van deze publikatie werd nog vergroot doordat Van Schurman erin schreef over het recht van vrouwen zich in studies te bekwamen. Met argumenten ontleend aan de klassieke en eigentijdse discussie over dit onderwerp, betoogde Van Schurman dat vrouwen de plicht hebben, juist omdat ze buitenshuis geen officiële functie vervullen, van studie hun dagtaak maken. Overschietende vrije tijd — het huishouden kreeg natuurlijk prioriteit — kon op geen betere manier aangewend worden.

In *De eerste studente* heeft Van Beek de aanloop naar de publikatie van de *Dissertatio* en de impact ervan willen schetsen tegen de achtergrond van (de oprichting van) de Utrechtse universiteit. Dat levert een boek op — een verkennende monografie, zoals Van Beek zelf zegt — dat zich enerzijds laat lezen als een biografie van Van Schurman, anderzijds als een studie over de positie van de geleerde vrouw in Europa. Dat Utrecht de primeur had de eerste vrouw binnen de universitaire collegezalen toe te laten, krijgt in dat grotere verband uiteindelijk niet zoveel aandacht. Zoals er nog zoveel zaken zijn die wel even aan de orde worden gesteld, maar in het licht van de twee grotere onderzoeksvragen minder belangrijk blijken. In het voorwoord van *De eerste studente* geeft Van Beek duidelijk aan met welk probleem ze hier geworsteld heeft: over Van Schurmans leven is nog zo weinig bekend, haar publikaties en geschriften (onder andere in het Latijn, Hebreeuws, Grieks en Nederlands) zijn nog maar zeer ten dele onderzocht en spaarzaam heruitgegeven, en de vele cirkels van geleerde Europese vrouwen waarin Van Schurman zich — vaak alleen in correspondentie — bevond, zijn nog grotendeels onbestudeerd. Er is, met andere woorden, zoveel om over te schrijven en nog zoveel meer om uit te zoeken.

De onvolledige beschikbare gegevens hebben het voor Van Beek niet eenvoudig gemaakt een strakke lijn in haar boek aan te brengen. Ze begeeft zich in *De eerste studente*, in haar enthousiasme over al het materiaal dat in bibliotheken en archieven nog op ontdekking en bestudering ligt te wachten, wel eens ver buiten de grenzen van haar eigen onderzoek, met als gevolg dat de grote lijn van het boek voor de lezer soms uit het zicht verdwijnt.

Dat de kern van *De eerste studente* zich uiteindelijk toch zeer duidelijk laat bezien, is niet in de laatste plaats te danken aan de grote hoeveelheid afbeeldingen van portretten van Van Schurman die Van Beek bij elkaar heeft weten te verzamelen om als afbeeldingen in *De eerste studente* op te nemen. De betekenis van Van Schurman wordt juist hierdoor

zichtbaar. In zeer veel Nederlandse, en Europese huizen en vorstenhoven was een (al dan niet zelf gemaakt) portret van Van Schurman te vinden. Ze was een icoon: de verschillende stadia van haar leven en de ontwikkeling die zij als geleerde doormaakt, zijn in de verzameling van portretten vastgelegd. De 'status aparte' die zij als vrouwelijke geleerde had, wordt door het bestaan van de portretten en de wijze waarop ze bewonderd werden, duidelijk zichtbaar.

Bijzonder is de manier waarop Van Schurman in haar laatste levensfase afstand nam van alle idealen die zij in haar jongere levensjaren als vrouwelijk geleerde koesterde, en ook actief uitdroeg in haar geschriften en correspondentie. De banden met Utrecht, en de Utrechtse universiteit, werden in deze jaren resoluut doorgesneden. Uiteindelijk zou het bericht over Voetius' overlijden, de Utrechtse hoogleraar en predikant die het verblijf van Van Schurman in de Utrechtse collegezalen toe had gestaan en die in haar Utrechtse jaren haar geestelijke leider was geweest, Van Schurman alleen via via bereiken. Van Schurman had in Jean de Labadie een nieuwe inspirator gevonden, en verloochende in diens voetspoor alles wat zij als vrouwelijk geleerde nagestreefd had. Van Beek weet de tragiek van dit verloop in *De eerste studente* goed te treffen, en ook het voortleven van Van Schurman na haar dood in een aantrekkelijk laatste hoofdstuk van het boek goed te beschrijven.

Els Stronks

P. Hoftijzer, Th. Verbeek, ed., *Leven na Descartes. Zeven opstellen over ideeëngeschiedenis in Nederland in de tweede helft van de zeventiende eeuw. Uitgegeven ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van het verschijnen van Nederlands cartesianisme van dr. C. Louise Thijssen-Schoute* (Hilversum: Verloren, 2005, 108 blz., ISBN 90 6550 873 2).

In 1989 verscheen een facsimile-editie van het vijfendertig jaar eerder gepubliceerde *Nederlands cartesianisme*. Dit fundamentele boek was daarmee weer voor de geïnteresseerden beschikbaar. De auteur C. Louise Thijssen-Schoute had bij haar dood in 1961 een klein maar belangrijk oeuvre op haar naam staan. Haar nalatenschap bracht zij onder in een stichting, die mede dankzij een legaat van haar veel later overleden echtgenoot zeer actief kon zijn in de voortzetting van het werk. Financiering van congressen, hulp bij het publiceren van boeken, en het initiëren van twee Thijssen-Schoute leerstoelen aan de universiteiten van Leiden en Utrecht leverden daarvoor ook bijdragen. Nu het vijftig jaar geleden is dat het hoofdwerk van Thijssen-Schoute is uitgekomen, werd een bundel met zeven essays op haar onderzoeksterrein samengesteld. Twee artikelen zijn van de hand van Th. Verbeek, jarenlang de spil van het fonds en hoogleraar namens de stichting, één is door A. Hamilton, hoogleraar in Leiden op dezelfde basis, en de vier andere zijn door de (ex-) bestuursleden K. Davids, M. Spies, W. van Bunge en A. Hanou geschreven. Maar dat wil niet zeggen dat er een gelegenheidsbundel tot stand is gekomen. Nee, er worden fundamentele vraagstukken aangesneden.

zichtbaar. In zeer veel Nederlandse, en Europese huizen en vorstenhoven was een (al dan niet zelf gemaakt) portret van Van Schurman te vinden. Ze was een icoon: de verschillende stadia van haar leven en de ontwikkeling die zij als geleerde doormaakt, zijn in de verzameling van portretten vastgelegd. De 'status aparte' die zij als vrouwelijke geleerde had, wordt door het bestaan van de portretten en de wijze waarop ze bewonderd werden, duidelijk zichtbaar.

Bijzonder is de manier waarop Van Schurman in haar laatste levensfase afstand nam van alle idealen die zij in haar jongere levensjaren als vrouwelijk geleerde koesterde, en ook actief uitdroeg in haar geschriften en correspondentie. De banden met Utrecht, en de Utrechtse universiteit, werden in deze jaren resoluut doorgesneden. Uiteindelijk zou het bericht over Voetius' overlijden, de Utrechtse hoogleraar en predikant die het verblijf van Van Schurman in de Utrechtse collegezalen toe had gestaan en die in haar Utrechtse jaren haar geestelijke leider was geweest, Van Schurman alleen via via bereiken. Van Schurman had in Jean de Labadie een nieuwe inspirator gevonden, en verloochende in diens voetspoor alles wat zij als vrouwelijk geleerde nagestreefd had. Van Beek weet de tragiek van dit verloop in *De eerste studente* goed te treffen, en ook het voortleven van Van Schurman na haar dood in een aantrekkelijk laatste hoofdstuk van het boek goed te beschrijven.

Els Stronks

P. Hoftijzer, Th. Verbeek, ed., *Leven na Descartes. Zeven opstellen over ideeëngeschiedenis in Nederland in de tweede helft van de zeventiende eeuw. Uitgegeven ter gelegenheid van de vijftigste verjaardag van het verschijnen van Nederlands cartesianisme van dr. C. Louise Thijssen-Schoute* (Hilversum: Verloren, 2005, 108 blz., ISBN 90 6550 873 2).

In 1989 verscheen een facsimile-editie van het vijfendertig jaar eerder gepubliceerde *Nederlands cartesianisme*. Dit fundamentele boek was daarmee weer voor de geïnteresseerden beschikbaar. De auteur C. Louise Thijssen-Schoute had bij haar dood in 1961 een klein maar belangrijk oeuvre op haar naam staan. Haar nalatenschap bracht zij onder in een stichting, die mede dankzij een legaat van haar veel later overleden echtgenoot zeer actief kon zijn in de voortzetting van het werk. Financiering van congressen, hulp bij het publiceren van boeken, en het initiëren van twee Thijssen-Schoute leerstoelen aan de universiteiten van Leiden en Utrecht leverden daarvoor ook bijdragen. Nu het vijftig jaar geleden is dat het hoofdwerk van Thijssen-Schoute is uitgekomen, werd een bundel met zeven essays op haar onderzoeksterrein samengesteld. Twee artikelen zijn van de hand van Th. Verbeek, jarenlang de spil van het fonds en hoogleraar namens de stichting, één is door A. Hamilton, hoogleraar in Leiden op dezelfde basis, en de vier andere zijn door de (ex-) bestuursleden K. Davids, M. Spies, W. van Bunge en A. Hanou geschreven. Maar dat wil niet zeggen dat er een gelegenheidsbundel tot stand is gekomen. Nee, er worden fundamentele vraagstukken aangesneden.